

کتاب آرائی قرآن

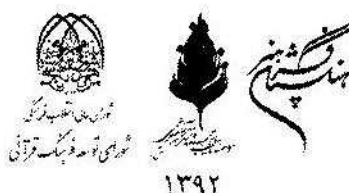
جلوه‌ای از هنر عصر قاجار

شناخت صفحه‌آرایی و ارزش‌های تصویری
قرآن‌های چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی

شبنم فراغت

دکتر مریم لاری

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی
واحد اسلامشهر

مرشدانه عنوان و نام پدیدآور	فراسنت، شبتم، ۱۳۶۰- کتاب آرای قرآن، جلوه‌ای از هنر عصر قاجار شناخت صفحه‌آرایی و ارزش‌های تصویری قرآن‌های چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی / شبتم فراسنت، مریم لاری، تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۲.
مشخصات نشر مشخصات ظاهری شابک	۲۳۸ ص: مصور، ۶-۱۸۹-۲۳۲-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی عنوان دیگر موضوع	فبیا- شناخت صفحه‌آرایی و ارزش‌های تصویری قرآن‌های چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی، موضوع: دلهب، ایوان، تاریخ، قرن ۱۳ قی- قرآن-تزیین، لاری، مریم،
شناسه افزوده شناسه افزوده رده‌بندی کنگره رده‌بندی دیویی شماره کتابشناسی ملی	فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن» N ۷۲۸۵/ج۴ ۱۳۹۲ ۷-//۴۸۱۲۹۷۱ ۳۱۵۷۲۲۶۰

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

کتاب آرای قرآن، جلوه‌ای از هنر عصر قاجار
شناخت صفحه‌آرایی و ارزش‌های تصویری قرآن‌های
چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی
شبتم فراسنت و دکتر مریم لاری
صفحه‌آرا: شبتم رادمهر
طراحی جلد: رفعت هاشمی سی سخت
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ: چاپخانه دیجیتال فرهنگستان هنر

ISBN: 978-964-232-189-6

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۸۹-۶

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

نشانی مؤسسه: تهران، انتهای خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بوذرجمهر، شماره ۲۴، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر

آثار هنری «متن»، تلفن: ۶۶۴۶۸۶۹۲-۴، دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲، صندوق پستی: ۱۳۱۴۵، ۱۳۷۷

پست الکترونیک: Info@matnpublishers.ir

نشانی فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر، نرسیده به چهارراه طالقانی، شماره ۱۵۵، ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر، تلفن:

۶۶۴۹۰۹۹۰

نشانی فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

فهرست

۷	پیشگفتار
۹	مقدمه
۱۱	تذهیب از آغاز تا عصر قاجار
۱۷	چاپ سنگی
۲۳	قرآن‌های بررسی شده
۲۵	قرآن با شماره بازیابی ۱۴۰۱۵-۶
۹۳	قرآن با شماره بازیابی ۱۴۰۵۷-۶
۱۱۷	قرآن با شماره بازیابی ۱۸۴۱۷-۶
۱۹۹	نتیجه‌گیری نهایی
۲۰۵	پی‌نوشت‌ها
۲۱۷	ضمائم
۲۳۷	منابع و مآخذ

شورای عالی انقلاب فرهنگی
شورای توسعه فرهنگ قرآنی

پیشگفتار

تصویب منشور توسعه فرهنگ قرآنی در ۱۳۸۸/۲/۲۲ در شورای عالی انقلاب فرهنگی منشأ پویایی علمی و تحرک اجرایی در بخش‌های مختلف دولتی، عمومی و مردمی برای حرکت در مسیر تمسک به قرآن و عترت بوده است. این منشور که عالی‌ترین سند نظام در امور قرآنی است، این امر خطیر را در سه رویکرد کوتاه‌مدت، میان‌مدت و درازمدت هماهنگ‌سازی امور قرآنی، فرهنگ‌سازی قرآنی و نظام‌سازی قرآنی در چهار حوزه آموزش عمومی قرآن، پژوهش قرآنی، آموزش عالی قرآنی و تبلیغ و ترویج قرآنی پیگیری می‌کند. حمایت بخش‌های مختلف نظام به ویژه مجلس شورای اسلامی و هیأت وزیران از اجرای منشور که در قالب ماده ۴ قانون برنامه پنجم توسعه و بندهای بودجه سالانه کشور تحقق یافت پشتیبان این حرکت مقدس بوده است. در همین راستا بخش‌های مختلف کشور از این حمایت برخوردار شده‌اند. اثر حاضر بخشی از دستاوردهای این حمایت است.

مقدمه

قرآن مهم‌ترین کتاب دینی مسلمانان در طول تاریخ اسلام است و همیشه در معرض توجه هنرمندان و مردم عادی بوده است و از آنجا که تأثیر بسزایی در تبلیغ دین مبین اسلام داشته و از اهمیت ویژه‌ای در میان مسلمانان برخوردار بوده، تلاش بر آن بوده که بهترین و نفیس‌ترین تزیینات بر روی آن انجام بگیرد. از ابتدای تاریخ اسلام تا دوره قاجار، تهیه این کتاب آسمانی به صورت دستی (نسخه‌های خطی) انجام می‌گرفته که منجر به تولید نسخه‌های بسیار نفیس شده است. البته تهیه هر کتاب مستلزم انجام هزینه‌هایی مختص به خود بوده و در نهایت تنها یک نسخه از آن تولید می‌شده است. با پیدایش چاپ، روند تهیه کتاب تحول بسیاری پیدا کرد و امکان گسترش آن در مقیاسی بزرگ‌تر به وجود آمد. البته این مسئله، از نظر هنری، با نقیصه‌های بسیاری روبه‌رو بود که دلیل آن محدودیت‌های موجود در تکنیک چاپ بود. برای مثال، در چاپ سربی تزیین و آرایش نسخه‌ها به سختی امکان‌پذیر بود و همچنین استفاده از خوشنویسی، که باب طبع مردم ایران زمین در نگارش کتاب‌ها بود، ممکن نبود. پس از پیدایش چاپ سنگی، برخی نقیصه‌های موجود در چاپ سربی از میان رفت. برای مثال، در چاپ سنگی استفاده از هنر خوشنویسی یا تذهیب مجدداً ممکن شد، اما استفاده از رنگ در این نوع چاپ همچنان ممکن نبود و بیشتر کتاب‌ها به صورت تک‌رنگ و مشکی به چاپ می‌رسیدند،

اما در این روش با وجود حذف عنصر رنگ، تزئینات نسبت به نسخه‌های خطی تفاوت چندانی نکرد و ویژگی‌های هنری همچون تذهیب، سرلوح‌سازی و... را در خود حفظ کرد و ترویج داد. با توجه به اهمیت قرآن در میان مردم و باور مسلمانان دربارهٔ متبرک بودن آن، اولین کتابی که با استفاده از فن چاپ سنگی به چاپ رسید، قرآن بود و معمولاً اولین کتابی هم که در چاپخانه‌ای نوظهور به چاپ می‌رسید، قرآن بود. اهمیت آن در میان مردم نیز دلیل دیگری بر تیراژ بالا و چاپ آن بوده است. بنا به گفته‌های پولاک در سفرنامهٔ خویش (ص ۱۸۸) قرآن اولین کتابی بوده که به کودکان نیز آموزش داده می‌شده است: «تدریس با ابجد آغاز می‌شود و به محض اینکه در کار هجی ممارست کافی حاصل شد به قرائت قرآن می‌پردازند و معلم، قرآن را با لهجهٔ عربی و تودماغی بلند می‌خواند و کودکان بدون آنکه معنی آن را بدانند از استاد خود تقلید می‌کنند و آن را به حافظه می‌سپارند. وقتی کار قرائت قرآن یکی دو بار به اتمام رسید، دیگر گلستان سعدی را به دست بچه‌ها می‌دهند. آنها بسیاری از حکایات قرآن این اثر را می‌خوانند بدون آنکه تصویری از معنی و مفهوم آن داشته باشند، و کلمات قصار و جملات برجستهٔ آن را به حافظه می‌سپارند. این کارها همه پایهٔ بسیار خوبی برای تربیت به شمار می‌رود، زیرا در مکالمات حتماً باید به مقدار زیاد از آن کلمات و جملات شاهد آورد».

با توجه به مسائل گفته‌شده و اهمیت آن در میان مردم، می‌توان این‌گونه استدلال کرد که تعداد قرآن‌های به وجود آمده در این دوران نسبت به گذشته افزایش یافته، که این مسئله مدیون حضور چاپ سنگی است. همان‌طور که گفته شد این کتاب با توجه هنرمندان روبه‌رو بوده و به همین دلیل آثاری نفیس و زیبا در این زمینه به وجود آمده است. اما متأسفانه تحقیق کامل و جامعی دربارهٔ ویژگی این قرآن‌ها و تذهیبات و نقوش آنها انجام نگرفته است، به همین دلیل تصمیم به تحقیق در این زمینه گرفته شد. اما از آنجا که تعداد قرآن‌های موجود بسیار زیاد است و در سطح ایران پراکنده‌اند و نمی‌توان همهٔ آنها را به یکباره بررسی کرد، به همین دلیل دامنهٔ تحقیق را محدود کردیم و از میان ۵۲ قرآن رؤیت‌شده در کتابخانهٔ ملی ایران، تنها به بررسی سه قرآن که نسبت به دیگر نمونه‌ها تزئینات بیشتر و باارزتری داشتند، پرداختیم. برای این کار ابتدا فایل‌های اسکن‌شده از کتابخانه تهیه شد، سپس هر کدام از آنها از لحاظ صفحه‌آرایی و نقوش به کار رفته در آنها

تجزیه و دسته‌بندی شد و پس از به دست آمدن نتایج، آرشیو تصویری متنوعی از نقوش این دوره به دست آمد که می‌تواند برای طراحان گرافیک منبع الهام‌بخشی در خلق نقوش باشد. از آنجا که نمونه ۱۸۴۱۷-۶ دارای نقوش مشابهی است که در دسته‌های مشابه قرار می‌گیرد، به همین دلیل مجموعه کامل‌تری از این نقوش در انتهای کتاب، در قسمت ضمایم، گنجانده شده است. گفتنی است که این طرح با حمایت «اداره پژوهش‌های راهبردی» معاونت پژوهشی فرهنگستان هنر، انجام گرفته است.

www.ketab.ir